

Asia: VN/16703/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta vanhuspalvelulain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Pidätkö luonnoksessa esitettyä muutosta kannatettavana?

Ei

2. Onko esitetty muutos toimiva ratkaisu talouden tasapainottamiseksi?

Ei

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne palvelujen toteuttamisesta taloudellisesti kestäväällä tavalla.

Katso vastaus 6.

3. Onko esitetty muutos toimiva ratkaisu henkilöstön saatavuuden ja riittävyyden turvaamiseksi?

-

Jos kyllä, voitte esittää asiaan liittyvät näkökohtanne.

-

Jos ei, voitte esittää vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ja muut asiaan liittyvät näkökohtanne henkilöstön saatavuuden turvaamisesta asiakkaiden palvelutarpeita vastaavalla tavalla.

Katso vastaus 6.

4. Kuinka suurelle osalla asiakkaista arvioitte vähimmäismitoituksen 0,6 olevan riittävä turvaamaan laadukkaat ja asiakasturvalliset palvelut?

Valitse seuraavista vaihtoehdoista sopivin

-

Voitte esittää 0,6 mitoituksen riittävyteen liittyviä näkökohtia.

-

6. Voitte esittää muut asiaan liittyvät näkökohtanne muutoksen vaikutuksista.

Saamelaiskäräjät ei pidä lakimuutosta kannatettavana, toteutuessaan se heikentää saamelaisten ikäihmisten oikeutta ja pääsyä saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisiin palveluihin. Aikaisempi lakiin kirjattu hoitajamitoitus on arvioiden mukaan toteutunut hyvin ja henkilöstömitoitus nousi iäkkäiden ympärivuorokautisen hoidon yksiköissä vuosien 2020–2023 aikana. Näiden lukujen myötä myönteistä kehitystä tulisi tukea ja vahvistaa. Hyvinvointialueille tulisi turvata tarvittavat resurssit positiivisen muutoksen turvaamiseksi. Hoitajamitoituksen hallituskausittainen muuttaminen haastaa kehittämisen ja tulosten ruohonjuuritasolle viemisen. Saamelaiskäräjät tarkastelee hallituksen lakimuutoksen vaikutuksia saamelaisten kielellisten oikeuksien, yhdenvertaisuuden sekä alkuperäiskansaoikeuksien näkökulmasta.

Useissa Suomen ratifioimissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa suojataan saamelaisten oikeus omakielisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Suomi on saanut suosituksia ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä parantaa näitä palveluita. Ihmisoikeuksien valvontaelinten kannanotoissa alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeus nähdään ennen kaikkea välineenä turvata alkuperäiskansojen kulttuuri. Saamelaisen kulttuuriperinnön turvaaminen edellyttää saamelaisten mahdollisuutta hallita mahdollisimman laajasti omaa sosiaalista ja kulttuurista kehitystä sekä osallistua sen suunnitteluun alueellisella ja kansallisella tasolla.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi on olennaista, että saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistetään tarpeen mukaan yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta

(SopS 7–8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Positiivisesta erityiskohtelusta on säädetty yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9). Lisäksi yhdenvertaisuuslaissa viranomaisella on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta (5§).

Kielelliset oikeudet

Saamelaisten asema alkuperäiskansana on vahvistettu Suomen perustuslaissa (17 §). Sen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Sama oikeus sisältyy myös lukuisiin Suomen ratifioimiin kansainvälisiin sopimuksiin. Perustuslain todetaan myös, että saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Tämä on toteutettu esimerkiksi saamen kielilailla (1086/2003). Perustuslain ja saamen kielilain lisäksi saamelaisten oikeuksista säädetään tarkemmin muun muassa laissa saamelaiskäräjistä (974/1995).

Lapin hyvinvointialue järjestää ja tuottaa sote-palveluita saamelaisten kotiseutualueella. Saamenkielisten palveluiden tuottamiseen Lapin hyvinvointialuetta velvoittavat muun muassa

saamen kielilaki (1086/2003) ja laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021, 5 §). Lisäksi Lapin hyvinvointialueella on lakisääteisenä tehtävänään tukea saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämistä koko maassa (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021, 33 §). Saamen kielilain 19§:n mukaan saamenkielinen asiointi on pyrittävä antamaan saamenkielisen henkilön hoidettavaksi. Jos tämä ei ole mahdollista, voidaan käyttää tulkkausta. Tulkkaus ei ole ensisijainen tapa järjestää saamenkielisiä palveluita, vaan sitä käytetään vain silloin, jos viranomainen ei pysty ohjaamaan asiakasta saamenkieliselle työntekijälle. Tulkkauksen haasteina voidaan pitää tulkkien esteellisyyttä sekä tulkkauksen sopimattomuutta terapiapalveluiden yhteydessä. Hoitajamitoituksen heikentäminen voi heikentää saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista.

Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785) potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon.

Vaikutukset henkilöstöön

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten perustason sote-alan ammattilaisista on suunnaton pula. Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksessä saamenkielisen sosiaali- ja terveystalouden henkilöstön koulutuksen nykytilanteesta ja kehittämistarpeista (2021) todetaan, että saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut eivät toteudu edes lainsäädännön edellyttämällä vähimmäistasolla. Saamelaiskäräjät näkee, että hoitajamitoituksen laskeminen voi vaikeuttaa hoitajapulaa entisestään. Hoitajamitoituksen lasku voi pahimmallaan aiheuttaa merkittävän haasteen erityisesti saamenkieliselle henkilöstölle ja hoiva-alan vetovoimalle ja houkuttelevuudelle, sekä henkilöstön työssäjaksamiselle. Suunnitellulla hoitajamitoituksen heikennyksellä voidaan aiheuttaa peruuttamatonta vahinkoa sote-sektorin vetovoimalle.

Riittäväällä lakisääteisellä henkilöstömitoituksella tulisi turvata myös henkilöstön hyvinvointia ja työssä jaksamista. Työterveyslaitoksen tutkimusten mukaan eettinen kuormitus ja muut työn psykososiaaliset kuormitustekijät ovat iäkkäiden palveluissa muuta sosiaali- ja terveydenhuoltoa yleisempiä. Eettisen kuormituksen seurauksia vanhuspalveluiden työntekijöille olivat työstä poissaolot, mielenterveysongelmat, epäterveelliset ja epäsosiaaliset elämäntavat ja fyysiset oireet sekä heikentynyt työkyky. Eettistä kuormitusta aiheuttavia tilanteita ovat muun muassa työpaikan organisatoriset rajoitteet, jotka liittyivät esimerkiksi johtamiseen, työvuorojen järjestämiseen ja riittämättömiin resursseihin. Erityisesti saamenkielisen sote-henkilöstön työn kuormittavuus heikentää työssäjaksamista.

Nykyiselläänkään olemassa oleva saamenkielinen henkilöstö ei riitä turvaamaan inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisten palveluiden toteutumista saamen kielilain (1086/2003) ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain (612/2021, 5 §) mukaisesti. Saamenkielisen henkilöstön suhteen ei

ole olemassa ”särkymävaraa”. Saamenkielisen henkilöstön poissaolojen vuoksi on vaikeaa tai mahdotonta saada korvaavaa henkilöstöä. Lapin hyvinvointialue on todennut, että hyvinvointialueen henkilöstöllä ei ole riittävän laajaa saamen kielen ja kulttuurin osaamista vastaamaan alueen palveluiden tarpeeseen. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen heikentää saamenkielisen henkilöstön saatavuutta entisestään.

Saamelaiset ikäihmiset

Saamelaisen ikäihmisten määrä kasvaa vuosittain. Saamelaiskäräjien tilastojen mukaan 65-85 vuotiaita saamelaisia olisi noin 1903 henkeä. Ikäihmiset asuvat pääasiallisesti saamelaisten kotiseutualueella (Inarin, Utsjoen, Enontekiön ja Vuotson alue) Lapin hyvinvointialueella. Saamelaiset ikäihmiset asuvat usein kotona joko aliresurssoidun kotihoidon, läheisten tai muiden avun turvin. Saamelaisten kotiseutualueen pitkät välimatkat vaikeuttavat kotiin annettavien

palveluiden tarjoamista. Lapin hyvinvointialueen säästösuunnitelmissa tavoitteena on lisätä yhteisöllistä asumista ja leikata ympärivuokautisesti hoivasta sekä vuodeosastoista. Saamelaisten kotiseutualueella yhteisöllisen asumisen yksiköitä tai perhehoidon palveluita ei kuitenkaan ole nykytilassa tarjolla lainkaan. Ne soveltuvat verrattain toimintakykyisille henkilöille. Saamelaisväestö hakeutuu hoivapalveluihin melko myöhään, jolloin asukkaiden kunto on jo lähtökohtaisesti heikentynyt. Tällöin ympärivuorokautiset hoivapalvelut ovat ainoa Saamelaisten kotiseutualueella kyseeseen tulevat

hoivan muoto. Saamelaisten kotiseutualueella on jo nykyisellään pulaa ympärivuorokautisen hoivan yksiköistä.

Ikäihmisten toimintakyvyn arviointiin hyvinvointialueilla käytetään RAI-arviointivälineistöä, jonka avulla määritellään ikäihmisten palvelutarvetta. RAI-arviointivälineistö kuuluu vanhuspalvelulain 15§:n 3 momentissa tarkoitettuihin luotettaviin toimintakyvyn arviointivälineisiin. Saamenkieliset RAI-arviointivälineistöt puuttuvat saamelaisen väestön kohdalla kokonaan. Saamelaiset ikäihmisten äidinkieli on yleensä joku Suomessa kolmesta puhutusta saamen kielestä. He ovat oppineet suomen kielen vieraana kielenä. Mahdollisten muistisairauksien myötä ja sairauden edetessä myöhemmin

opittu kieli voi unohtua. Suomen kielellä tehdyt arvioinnit ja palvelut eivät anna aina totuudenmukaista kuvaa asiakkaan toimintakyvystä. Tämä asettaa saamelaiset ikäihmiset eriarvoiseen asemaan, kun arvioidaan toimintakykyä ja palvelutarvetta suomenkielisillä arvioinneilla.

Saamelaisten sekä suomalaisten ikäihmisten ympärivuorokautisen palvelutarpeen määrä tulee tulevaisuudessa kasvamaan. Kasvavien asiakasmäärien vuoksi on tärkeää varautua siihen tarpeeseen, jolloin hoitajamitoituksen leikkaus ei mahdollista kasvavan palvelutarpeen vahvistamista pienemmällä resursoinnilla.

Ikäihmisten palveluiden kattavuus on Suomessa viimeisen vuosikymmenen aikana heikentynyt, siitä huolimatta, että ikääntyneiden määrä koko ajan kasvaa.

Lakimuutoksella voi näin olleen olla on merkittävä heikentävä vaikutus palveluiden laatuun, saamenkielisten asiakkaiden kielellisiin oikeuksiin ja yhdenvertaisuuteen. Saamelaiskäräjät näkee, että saamelaisten ikäihmisten hoivasta ja palveluista ei tulisi leikata eikä hoitajamitoitusta tulisi heikentää osana valtiontalouden tasapainottamista.

Hyvän työn ohjelma

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen on ollut merkittävä saamenkielisen henkilöstön saatavuuteen vaikuttava heikentävä toimenpide. Aikuiskoulutuksen merkitys korostuu saamelaisten kotiseutualueella ja saamenkielisten palveluiden saatavuuden turvaamisessa. Aikuiskoulutuksen tukeminen on ehdottoman tärkeää saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuden turvaamiseksi ja kehittämiseksi. Kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä ovat uhanalaisia ja jokainen uusi saamenkielenpuhuja on tärkeä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämiseen hankerahoitusta kertaluontoisesti vuonna 2022 n. 2 miljoona euroa. Hankerahoituksella Oulun yliopisto, Lapin yliopisto sekä Lapin ammattikorkeakoulu, Oulun ja Diakonia ammattikorkeakoulun yhteistyönä ovat aloittaneet hankkeet, joilla koulutetaan saamenkielistä sosiaali- ja terveysalan henkilöstöä ja kehitetään sotesektorin saamenkielikoulutusta.

Hankkeet ovat kertaluontoisia, jolloin ne tuovat apua hetkellisesti, mutta vaatisivat toistuvuutta tuodakseen kestäviä ratkaisuita akuuttiin ja krooniseen osaajapulaan.

Pääministeri Orpon hallitusohjelmaan kirjatun Hyvän työn ohjelman mukaisesti hallitus haluaa ratkaista hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden saatavuutta uhkaavan sote-henkilöstön vajeen, mikä vaatii sekä lyhyen että pitkän aikavälin toimia. Hyvän työn ohjelmassa sekä

toimeenpanosuunnitelman toimenpiteiden osalta tulisi huomioida myös saamenkielistä henkilöstöä koskevat saatavuushaasteet, jolloin pystyttäisiin luomaan pysyviä rakenteita ja toimintamalleja saamenkielisten sote-palveluiden vahvistamiseksi. Saamenkielisen henkilöstön haasteet koskettavat erityisesti Lapin hyvinvointialuetta, jolla erityisvastuu järjestää ja tuottaa sote-palveluita saamelaisten kotiseutualueella.

Toimintasuositukset

- Hoitajamitoitus säilytetään jo laissa olevalla tasolla (0,7 %)
- Lapin hyvinvointialueelle tulee varata resurssit saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten perustason palveluiden jatkuvuuden turvaamiseksi ja kulttuurinmukaisten palveluiden

valtakunnallisten palveluiden kehittämisen mahdollistamiseen.

- Turvataan saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuus sote-sektorilla. Laaditaan saamenkielisen henkilöstön aikuiskoulutukseen aikuiskoulutustuen korvaava toimintamalli turvaamaan saamenkielisen henkilöstön resurssit.
- Hyvän työn ohjelmassa tulee huomioida myös saamenkielistä henkilöstöä koskevat saatavuushaasteet.

Merk.

Pirita Näkkäljärvi

Riitta Lehtola-Kosonen

Puheenjohtaja

Sosiaali- ja terveystieteiden johtaja

Lausunnosta päätti puheenjohtaja 8.7.2024

Lisätietoja antaa: sosiaali- ja terveystieteiden johtaja Riitta Lehtola-Kosonen, riitta.lehtola-kosonen@samediggi.fi,

puh. +358 (0)44 777

Lehtola-Kosonen Riitta
Saamelaiskäräjät